

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter...

Jahr: 1741

Kollektion: Zoologica

Werk Id: PPN369546628

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PID=PPN369546628> | LOG_0133

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369546628>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

Meo autem iudicio hæc arbor affinis est alii, quæ itidem anno demum 1693 mihi innotuit, ac memorato in itinere detecta fuit, quæ *Lactaria Salubris* seu *Upas Lacki Lacki* vocatur, quæ affinis quoque est *Mangæ Bravæ*, quæ infra in 42 capite describitur.

E X P L I C A T I O

Tabula Sexagesima,

Quæ ramum exhibet arboris, cujus fructus *Musculiformis* a *Rumphio* vocatur.
A. Ipsum denotat fructum.

O B S E R V A T I O.

Arborem hanc ad *Apocyni* genus pertinere, facile constat, unde & *Apocynum* arboreicens fructu *Musculiformi* topiario vocari possit.

CAPUT DECIMUM QUINTUM.

Ampacus latifolius. Ampac.

A *Ampacus* duplex est, major nempe & latifolius, alter vero minor & angustifolius, major *Ampacus* hoc peculiariter describetur capite.

Est autem plerumque frutex ingens, raro arbor, hominem crassa est, qualis in desertis crescit locis, ejusque truncus non rectus, sed incurvus & sinuosus est, atque sæpe etiam inclinans. Ejus cortex est ex cinereo rufus, fragilis, succosus, ac facile ab arbore separari potest. Folia sunt magna, tria semper juncta in communi petiolo longo, quorum medium longius est binis lateralibus, sunt autem oblonga, ab utraque parte angustata, superius subrotundo-acuminata, plerumque octo longa pollices, quatuor lata, in junioribus vero duodecim longa sunt pollices, septem & octo pollices lata, flaccida, inferius mollia & lanuginosa, instar foliorum *Cydoniæ*, quales & sunt petioli, qui in tenuibus & longis ramis cruciatim locantur, costæ transversales arcte sibi accumbunt & oblique decurrunt: Ex foliorum alis longi progerminant racemi, uti in *Alcanna* vel *Vite*.

Flosculi sunt copiosi & congesti, atque ex quatuor parvis & subrotundis constant petalis, qui in centro plurima gerunt stamina breviuscula cum antheris flavescens, in quorum medio stilus excrescit luteus, sunt autem inodori, atque sub hisce racemis bina plerumque foliola supponuntur flaccida, minora reliquis. Flosculis succrescunt baccæ parvæ, binæ sibi junctæ *Coriandri* femini similes vel paulo minores, virides, quæ sese aperientes officulum exhibent parvum instar feminis *Sinapios*, ex coeruleo nigrum, glabrum & splendens instar *Margaritæ*. Si baccæ istæ in quatuor dehiscant segmenta, florem referunt quadripetalum, quæ diu in racemo persistunt, licet femina fuerint delapsa, quæ nullum notabilem habent saporem.

Arboris lignum est molle, album, siccum, & inutile, ex trunco effluit, sed perpauca & rara resina flava, plerumque pellucida, nunc citrina, nunc crocea instar *Succini*, quæ dura admodum est instar *Dammare Batu*, sique recens sit, nullum peculiarem spirat odorem, immo ingrata fere est, sed vetusta & crocea, carbonibus inposita odorem spirat *Styracis Calamitæ* vel proprie *Caju Lacca*, resina hæc non invenitur nisi circa fistulam corticem prope nodos, qui foliis expositi sunt, in parvis granulis.

Arboris cortex gravem spirat hircinum odorem, incolis tamen gratum, in una tamen regione jucundior quam in altera. In *Hitoe* saltem & *Uliassensibus* insulis non ita ingratus est quam in *Leytimora*: Flores fert *Junio*, ac brevi post fructus conspiciuntur maturi, qui diu ex racemis dependent in quatuor fissi segmenta, qui femina sua emiserunt.

Nomen.

Myns oordeels heeft dezen boom eenige maagschap met een ander, dewelke ik ook eerst in 't jaar 1693. heb leeren kennen, en op de voornoemde togt ontdekt is, genaamt Lactaria Salubris, of Upas Lacki Lacki, zynde mede een maagschap van Manga Brava, den welken ziet in 't volgende 42. Kapittel.

U Y T L E G G I N G

Van de zestigste Plaat,

Dewelke vertoont een Tak van een boom, welkers vrucht de *Mosselvoornige vrucht* van *Rumphius* genaamt wert.
A. Wyft aan de vrucht zelve.

A A N M E R K I N G.

Dat deze Boom tot het geslacht van de *Apocynum* behoort, is licht uit de beschryving af te nemen, waarom ze ook boomachtige *Apocynum* met een Mosselvoornige verhevene vrucht genaamt kan werden.

XV. H O O F T S T U K.

De Breedbladige Ampac - Boom.

DE *Ampac*-boom is tweederlei, de eerste groote, en breedbladige, de tweede kleine, en smalbladige. De groote, zynde de eigentlyke *Ampac*, zullen wy in dit Kapittel beschryven.

De zelve blyft meest een groote struik, zelden werden de een boom van een mans dikte, te weten, op eenzame, wilde plaatsen, wiens stam ook niet regt, maar bochtig, en voor over hellende staat. De schorsse is ligt-ros, en met graauw gemengt, breekzaam, sappig, en laat zig ligt van den boom scbellen. De bladeren zyn groot, staande altyd drie by malkander op een lange steel, waar van het middelste langer is dan de twee ter zyden, lank-werpig, en achter toefmallende, voor rond met een kort spitsje, in 't gemeen acht duimen lank, vier dito breed, aan de jonge boomen twaalf lank, en zeven a acht dito breed, slap, van onderen zagt en wollig, als queblade-ren, gelyk mede de steelen, dewelke aan de dunne lange takken in 't kruis staan, de ribben zyn digt, en loopen schuins. Uit den schoot der bladeren komen lange tros-sen, gelyk aan de *Alcanna* of *Wynngaart*.

De bloempjes staan digt, en zyn van vier kleine en rondachtige blaadjes gemaakt, met veele korte draatjes in de midden, en bleek-geele nopjes, daar op in de midden een geel beuweltje, en zonder reuk: aan deze trosfen ziet men ook gemeenelyk twee weeke bladeren staan, kleinder dan de andere. Op de bloempjes volgen kleine bezien twee en twee by malkander, den *Coriander* gelyk, of wel zo klein en groenachtig, dewelke opengaan vertoonen ieder een klein korttje, van binnen als een *Moftaart*-zaat, uit den blaauwen swart, glad, en glimmende, als een *Pa-rel*. Als de voornoemde bezien haer openen in vier scbil-fertjes, verbeelden zy een vierbladig bloempje, blyvende nog lang aan de tros staan, al zyn de zaden uitgeval-len, die geen merkelyke smaak hebben.

Het hout is week, wit, droog, en tot niets gebruike-lyk, uit den stam vloed, doch zeer schaars, een weinig bleek-geele bers, meest doorschynend, zommige *Citroen-verwig*, zommige hoog-geel, als *Bernsteen*, zo hart als de *Dammare Batu*, vers zynde heeftze geen byzondere reuk, ja bykans onlieffelyk, maar oud en te deeg geel ge-worden zynde, stekze op koolen na *Styrax Calamita* of eigentlyk na *Caju Lacca*. Men vindt deze bers niet dan omtrent de geborstene schorsse by de knoesten, die wel ter *Zonne* staan, en dat nog met kleine klonters.

De schorsse van den boom heeft ook een sterken bokach-tigen, doch by de *Inlanders* aangenamen reuk, maar op 't eene *Land* lieffelyker dan op 't ander: Immers op *Hitoe*, en in de *Uliassers* isze zo onlieffelyk niet, als op *Leyti-mor*: Het bloed in *Juny*, en kort daar na ziet men ook de rype vruchten aan de trosfen, die daar lang blyven aanhangen, te weten, in vieren gespleeten, die 't zaad meest uitgeworpen hebben.

Naam.

Nomen. Latine *Ampacus*. Malaice & Balaice *Ampac*. Amboinice in Hitoe *Sico Hajate*. In Leytimora *Siu Huna*, & *Suibumate*, h. e. foetentes umbilici fordes, ob ingratum corticis odorem, praesertim in Leytimora. In Oma & Uliassensibus insulis vocatur *Ayassa*, *Affa*, & *Mattelan*. In Manipa *Saffea*.

Locus. In Amboina non frequenter occurrit, ac plurimum in Hitoes regione, atque in tribus insulis Uliassensibus non procul a litore in levibus silvis foliis expositis, nec vastas arbores habentibus, nullum enim emittit gummi, si per solem non bene exuratur. In Baleya majori occurrit quantitate, ubi & plus resinæ exsudat, quæ tarde indurescit, ac melleum gerit colorem.

Ufus. Apud Amboinenses hæc arbor ejusque resina nullo in usu est, Baleyenses vero ejus adhibent resinam ad manubria armorum firmanda, quem in finem hæc aptior ab illis judicatur ulla alia resina, licet enim in arbore tarde indurescat, si semel fuerit sicca, durissima est, ac firmiter retinet illa, quæ ipsi sunt juncta.

Hanc autem iterum liquefactam in manubria effundunt, ac dein arma inmittunt.

Cum foliis in quibusdam locis caput & corpus lavant, quum sudorem & sordes optime detergant. Cervi hanc amant arrodere arborem, ejusque corticem graviter olentem comedunt.

Saffea in Manipa crescens odoratum gerit corticem instar Amboinensis, quem mulierculæ præparant in linimentum, quo faciem inungunt ad colorem ipsi conciliandum purum ac splendentem.

Arbor *Haulawan*, h. e. Caryophyllum spirans, in Manipa crescens, ex genere Ampaci videtur, licet non gerat folia ternata, ejus enim folia sunt oblonga & rugosa instar *Ampelaes*, sed longiora & tenuiter serrata. Post folia in rachidibus plurima excrescunt grana longis infidentia petiolis, magnitudine *Cubearum*, viridia, sine notabili sapore. Hujus arboris corticem contundunt Manipenses in aqua, corpusque illiniunt, si illud lavant depurationis gratia.

Naam. In 't Latyn *Ampacus*. Naar 't Maleytsche en *Baliscbe* *Ampac*. Op *Amboins*, op *Hitoe Sico Hajate*. Op *Leytimor* *Siu Hunaë*, en *Suibumate*, dat is stinkende vuiligheid des navels, wegens den onliefsyken reuk van de schorsse, inzonderheid op *Leytimor*. Op *Oma*, en de *Uliassers* *Ayassa*, *Alla*, en *Mattaëlan*. Op *Manipa* *Saffea*.

Plaats. Men vind het in Amboina niet veel, en meest op 't Land van Hitoe, en in de drie Uliassers, niet verre van strand, in ligte Bosschagien, die wel ter Zonne staan, en geen groote boomen rondom hebben, want by geeft anders geen Gom, als by niet ter degen van de Zonne gebrand werd. Op Baly vind menze in meerder quantiteit, alwaarze ook meerder bers geven, het welk langzaam opdroogt, en hoeningverwig is.

Gebruik. By de Amboineezen is dezen boom en zyn bers in geen gebruik, maar de Baleyers gebruiken 't bers om bare *Kritjen* in de bekten vast te maken, waar toeze dit bequamer vinden dan eenig ander bers, want boewel 't aan den boom langzaam droogt, zo werd het nogtans eens droog zynde, zeer hard, en houd vast al 't geene, daar het aanbaakt. Zy moeten het eerst wederom smelten, in de bekten gieten, en daar na 't geweer in steeken.

Met de bladeren wassen zy op zommige plaatszen 't lyf en hoofd, om datze den sweet en vuiligheid afneemen. De Herte-beesten knauwen ook gaarn aan dezen boom, en eeten de sterkkriekende schorsse daar van.

Het *Saffea* op Manipa wasschende, heeft een schorsse welriekende als de *Amboinsche*, die de *Vrouwtyes* mede gebruiken tot papjes op het aangezigt te smeeren, om het zelve rein en blinkend te maken.

Den boom *Haulawan*, dat is nagel-ruikende, en op Manipa wasschende, schynt mede uit de maagschap van *Ampac* te zyn, boewel by geene drie bladeren by malkander heeft, want de bladeren zyn ruig en lankwerpig, als *Ampelaas*, doch langer en fyn gezaagt. Achter de bladeren aan de ryskens staan veele ronde korreltjes op lankachtige steeltjes, in de grootte van *Cubeben*, groenachtig, zonder merkelyken smaak. Dezes booms schorsse stooten de *Manipeezen* in water, en smeeren het lyf daar mede, als ze het wassen willen, om het zelve te reinigen.

Tabula Sexagesima Prima

Kamum exhibit Ampaci latifoliae, uti a *Rumphio* vocatur;

OBSERVATIO.

Hæ arbores *Rhois* veræ sunt species, vocaturque mihi hæc *Rhus* foliis ternatis petiolatis oblongis, ex petiolis florifera.

De een-en-seftigste Plaat

Vertoont een Tak van de breedbladige *Ampac*-boom, zo als ze van *Rumphius* genaamt werd.

AANMERKING.

Deze boomen zyn waare zoorte van de *Rhus*, en werd deze van my genaamt *Rhus*, met drie lankwerpige gefeelde blaaden, uit de steelen bloem dragende.

